

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

بررسی اهمیت توسعه کشاورزی از منظر قرآن کریم

مقصود شاهی جاجان* ۱، زهرا تیموری کوهسار ۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشگاه زنجان

Masuodshahi85@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری آموزش کشاورزی، دانشگاه رامین اهواز

چکیده

رهایی از وابستگی و رسیدن به استقلال ملی و پیشرفت اجتماعی جز با توسعه پایدار میسر نیست و محور توسعه پایدار، توسعه کشاورزی است. توسعه کشاورزی جز با بهره‌گیری از روش‌های علمی و دستاوردهای فناوریانه امکان‌پذیر نیست. شناخت دقیق نظام‌های بهره‌برداری می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در توسعه پایدار روستایی داشته باشد. همچنین کشاورزی یکی از منابع اصلی تغذیه انسان است و یکی از اهرم‌های استقلال اقتصادی هر کشور است، استقلال سیاسی نیز تا حد فراوانی به آن وابسته است. از این رو، دین اسلام به کشاورزی اهمیت فراوانی داده و برای آن ارزش بالایی برشمرده است. از آنجاکه قرآن کریم برای هدایت بشر به کمال حقیقی و سعادت واقعی است، آنچه در این هدف هدایت انسان لازم بوده، بیان کرده است. بدین جهت آیاتی که درباره کشاورزی و زراعت در قرآن وجود دارد، در راستای همان هدف است. لذا به دلیل اهمیت موضوع در این تحقیق که به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از مقالات، کتاب‌ها و سایت‌های اینترنتی و نیز با استفاده و استناد به آیات قرآن کریم صورت گرفت. بررسی‌ها نشان داد که قرآن کریم آخرین کتاب آسمانی و معجزه جاودان خاتم‌النبین در بردارنده هر خرد و کلانی است و همواره فانوس نجات جویندگان حقیقت و مشعل هدایت پویندگان صراط مستقیم بوده است؛ و نشانه‌های متعدد و فراوانی در قرآن کریم برای توسعه و آبادانی جهان وجود دارد. با پیشرفت علوم طبیعی و برقرار شدن تمدن صنعتی، عمران و آبادی زمین به سرعت گسترش یافته و چهره کره خاکی، به کلی دگرگون شده است، ولی قدیمی‌ترین وسیله عمران زمین که همچنان پایدار مانده و هرگز از میان نمی‌رود، کشاورزی و درختکاری است. چه، مزارع و باغ‌ها وسیله تأمین غذای مردم و حافظ حیات آنان است و در آیین اسلام این دو کار، بسیار مهم تلقی شده و از اولیای دین درباره آن‌ها روایات بسیاری شده است. لذا پیشنهاد می‌شود با بررسی تاریخی و مقایسه‌ای دوره‌های زمانی مختلف در گذشته جایگاه والای این کتاب آسمانی بیش‌ازپیش مورد توجه قرار گرفته و با فرهنگ سازی لزوم توجه به آن موجبات بهره‌مندی از آن فراهم گردد.

واژگان کلیدی: کشاورزی، توسعه کشاورزی، قرآن کریم.

مقدمه

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

قرآن کریم کتاب هدایت بشر به سوی خدای متعال است در این کتاب بیش از هزار آیه به مطالب علمی اشاره شده است. از این رو آیات فراوانی در ارتباط با گیاهان و مسائل مربوط وجود دارد که حاکی از اهمیت این موضوع می باشد. تمام گیاهانی که از زمین می رویند از هر نظر مهم و آیت روشنی از عظمت خداوند هستند. قرآن کریم، بشر را از چهارده قرن پیش به اهمیت و ارزش منابع طبیعی در زندگی انسان توجه داده است. خداوند در آیات مختلف به کشاورزی تشویق و هرگونه فساد در این باره را سرزنش نموده است. این کلام جاودانه برای نخستین بار، از نقش جریان بادها و اقسام آن در کشاورزی سخن به میان آورده است؛ به دیگر سخن، قرآن اولین کتابی است که به اطلاعات هواشناسی و تغییرات جوی که رابطه نزدیکی با کشاورزی دارد، توجه داده است. هدف قرآن از بیان این مطالب در درجه اول همانا بیدار کردن اندیشه انسان و توجه دادن به توحید و صفات الهی و بیدار ساختن وجدان انسان هاست، اما تفکر عمیق در این آیات می تواند ما را در بهبود کشاورزی یاری دهد؛ که همواره به سبب نقش حیاتی کشاورزی و گیاهان در زندگی انسانها، قرآن پژوهان نیز به بررسی مسئله کشاورزی و گیاهان در قرآن پرداخته اند [۵]. آیات متعددی در قرآن بشر را به تلاش و کوشش در زمین برای آبادانی بیشتر و توسعه و رساندن بهره به دیگران دعوت و راهنمایی شده است. «ان الله اهبط آدم الی الارض امره ان یحرث بیده لیلکل من کد یمینه...؛ خداوند هنگام هبوط آدم (ع) به زمین، امر کرد با دست خویش زراعت و کشاورزی کند و از دسترنج خود استفاده کند.» [۳]

تحقیق و بررسی و تفسیرهای فراوانی از آیات و احادیث و روایات در زمینه اهمیت و تأکید کشاورزی در قرآن و جایگاه آن انجام شده است و مفسران و علمای دینی نیز بدان پرداخته اند. اما متأسفانه پژوهش ها و مطالعاتی در راستای بیان و شفاف سازی این نوع تحقیقات در جامعه دینی و اسلامی به صورت منظم و منسجم کمتر دیده می شود. اما به منظور رعایت چارچوب تحقیق به بیان چندین نمونه موردی از مطالعات صورت گرفته می پردازیم.

سبحانی (۱۳۵۳) در کتاب خود تحت عنوان مبانی حکومت اسلامی به ذکر روایات و احادیث متعددی از معصومین در خصوص منزلت و جایگاه کشاورزی پرداخته و بیان می کند. اخبار فراوانی در فضیلت زراعت و دامداری و کشاورزی و احیاء زمین های مرده و تشویق و ترغیب مردم به این امور، وارد شده است که مقام بیش از این گنجایش ندارد. [۱۲].

رزاقی (۱۳۸۸) در مطالعه ای تحت عنوان امنیت غذایی از دیدگاه قرآن به این نتیجه رسید که "تولید آگاهانه و مدبرانه انواع غذاهای طیب و حلال در جامعه اسلامی بدون وابستگی به غیر از مسلمانان و توزیع عادلانه آن به طوری که تمام افراد، جامعه، دسترسی دائم به غذا داشته و از تأمین آن در آینده نیز مطمئن باشند و از آن بدون اسراف مصرف کنند." [۷].

رضایی و همیتان (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی مقاله کشاورزی و گیاهان در قرآن دیوید وینز" ذخیره محصولات کشاورزی، نظام های آبیاری زیرزمینی، باد سرد و سوزان، مزارع سرسبز آخرت، دو باغ سرسبز و پرآب، گیاهان روئیده در جهنم مواردی است که آسیب شناسی شده و مورد بررسی قرار گرفته مشخص گردید نویسنده بسیاری از اصطلاحات و لغات قرآن بی مربوط به کشاورزی و گیاهان را همراه با معانی خود آورده است. و در آن پژوهش از آیات قرآن استفاده فراوان صورت گرفته و تقریباً برای هر مطلبی از آیه قرآن استفاده شده و بدان استناد شده است. [۸].

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

فریدونی و آل رسول (۱۳۸۹) در مطالعه با عنوان " بررسی نقش گیاهان در زندگی معنوی انسان از دیدگاه قرآن " بیان کردند که از آنجایی که دین اسلام کامل ترین دین و کتاب آسمانی آن - قرآن - دربردارنده جامع ترین برنامه زندگی برای انسانها و در یک کلام "تبیانا لکل شیء" است، بررسی گیاهان و جایگاه آنها در ابعاد زندگی انسانها می تواند تأثیر مهمی در نگرش انسانها به این موجودات و به منظور ایجاد تعامل و تعادل در ارتباط انسانها با آنها و توجه بیشتر به جنبه های غیرمادی این ارتباط داشته و انسان را به حقیقت نقش گیاهان در زندگی معنوی انسان آشنا سازد. [۱۳].

روش تحقیق

این پژوهش به روش کتابخانه ای و با استفاده از مقالات، کتابها و سایت های اینترنتی و نیز با استفاده و استناد به آیات قران کریم صورت گرفته و سعی شده است حتی الامکان از منابع موثق و مطمئن استفاده شود تا کیفیت تحقیق پائین نیاید.

مطالب اصلی

کشاورزی

کشاورزی به تولید مواد غذایی و کالا از راه زراعت و جنگل داری و دامداری است. کشاورزی همان چیزی است که به ظهور تمدن منجر شد. مطالعه ای کشاورزی به نام علم کشاورزی شناخته می شود. در حقیقت کشاورزی شامل طیف وسیعی از تخصصها و فنون، از جمله راههایی برای گسترش زمین های مناسب برای زراعت گیاه، حفر کانالها و فرم های مختلف آبیاری می باشد. [۱۹].

تاریخچه کشاورزی

از آنجاکه قدمت کشاورزی به ۱۰،۰۰۰ سال پیش بازمی گردد دارای گستره وسیعی در سراسر جهان می باشد. روش های مختلف در کشاورزی از قبیل آبیاری، تناوب زراعی، کودها و سموم دفع آفات مدت ها پیش توسعه داده شده بود، اما گام های بزرگ در قرن گذشته برداشته شد. در جوامع اولیه افرادی که تولید کشاورزی آنها بیش از نیاز خانواده شان بود قادر بودند تا افراد دیگر را به طرف خود جذب نمایند. برخی از تاریخ دانان بر این عقیده اند که توسعه کشاورزی باعث به وجود آمدن تمدن ها گردید [۱۹].

توسعه

اصطلاح توسعه به صورت فراگیر پس از جنگ جهانی دوم مطرح شده است. واژه توسعه در لغت به معنای خروج از « لفاف » است. در قالب نظریه نوسازی، لفاف همان جامعه سنتی و فرهنگ و ارزش های مربوط به آن است که جوامع برای متجدد شدن باید از این مرحله سنتی خارج شوند.

واژه "توسعه" (development) از نظر لغوی در زبان انگلیسی، به معنی بسط یافتن، درک کردن، تکامل و پیشرفت است. توسعه در یک تعریف دیگر به معنی "خروج از لفافه" است. "لفافه" از دیدگاه صاحب نظران نسل اول توسعه، به معنی خروج از جامعه سنتی و ارزش های مربوط به آن است. به اعتقاد آنها برای دستیابی به توسعه باید از مرحله سنتی خارج شد و به تجدد رسید. اما امروزه مفهوم توسعه از دیدگاه بیشتر صاحب نظران، همه ابعاد زندگی بشر را دربرمی گیرد. توسعه از نیازهای انسانی آغاز می شود

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

تا به مسائل مربوط به زندگی معنوی انسان نیز برسد. توسعه مفهومی است که از آغاز دوران مدرنیته از سوی نظریه پردازان برای کشورهای که از سطح پائین رشد اجتماعی، اقتصادی و سیاسی برخوردار بودند مطرح شد. هدف اولیه نظریه پردازان از مفهوم توسعه ارائه الگو و مدلی برای حرکت جوامع مختلف به ویژه به سبک کشورهای غربی بود. با این حال کم کم مفهوم توسعه دچار پیچیدگی و تعریف های متعدد و مبهمی شد؛ به طوری که ارائه یک تعریف جامع برای آن مشکل شد. در یک تعریف توسعه به بهبود، رشد و گسترش همه شرایط و ابعاد مادی و معنوی حیات اجتماعی را گویند که در رابطه بین دولت و ملت به وجود می آید و شرایط مناسبی را از امنیت، آزادی فردی، مشارکت سیاسی، رشد اقتصادی و رفاه مالی و غیره را مهیا می کند. [۲].

مفهوم توسعه کشاورزی

همان طور که قبلاً بیان شد توسعه مفاهیم و تعاریف مختلفی دارد و بعلاوه انجام آن امری دشوار، مشکل و پیچیده بوده و مطلبی است که باید در درازمدت صورت پذیرد. توسعه کشاورزی هم به عنوان بخشی از اقتصاد یک کشور چنین طبیعتی داشته و اگر بخواهد به معنی واقعی کلمه انجام شود کاری بس دشوار و مشکل است و بقول پروفیسور لوئیس مالاسیس انجام این کار یعنی توسعه کشاورزی در عین حال که ضرورت دارد ولی خارج از حد توانایی تعداد معدودی از مالکین بزرگ و اقلیتی تحصیل کرده و مدیران دولتی و کارمندان اداری و انبوه کشاورزان و روستائیان کم سواد و یا بی سواد می باشد. توسعه کشاورزی در چهارچوب توسعه ملی یک کشور مورد بحث قرار می گیرد و به عنوان یک بخش اقتصادی مهم نقش حیاتی در توسعه ملی ایفا می نماید. مفهوم توسعه کشاورزی و تعریف آن مانند مقوله توسعه به طور کلی بعد از جنگ جهانی دوم تغییرات و تحولاتی یافته است و مدل های مختلف توسعه کشاورزی نیز توسط اقتصاددانان و صاحب نظران طراحی گردیده و به مورد اجرا درآمده است. بعد از جنگ دوم جهانی که تعریف توسعه عبارت از رشد اقتصادی بود و آن هم از طریق صنعتی شدن به سبک غربی، توسعه کشاورزی هم به معنی مدرنیزه کردن بخش کشاورزی و رسیدن به هدف رشد کشاورزی تلقی می شد. بخش کشاورزی در تلقی توسعه به معنی رشد اقتصادی دو وظیفه اصلی به عهده داشت. یکی تهیه و تولید غذای ارزان قیمت برای کارگران صنعتی و طبقات شهرنشین و دیگری تأمین نیروی انسانی برای اشتغال در صنایع نوپای شهری. این نظریه منطبق بر فرآیند تاریخی توسعه و پیشرفت کشورهای غربی بود. البته کشورهای مزبور در قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم به خاطر وجود عوامل متعدد و مستعدی توانستند به سرعت صنعتی شوند و رشد اقتصادی را از طریق صنعتی شدن به دست آورند. بخش کشاورزی این کشورها به واسطه وجود علل و عوامل چندی توانست وظیفه تأمین محصولات غذای ارزان قیمت و نیروی کارگری لازم را برای بخش نوپای صنعتی انجام دهد؛ و لذا بعد از جنگ دوم جهانی الگوی توسعه غربی که در بطن آن توسعه کشاورزی هم وجود داشت به عنوان راه اصلی پیشرفت و ترقی مورد توجه بسیاری از متفکرین و صاحب نظران و سیاستمداران قرار گرفت. به طور کلی در تعریف توسعه کشاورزی نیز قولی یکسان وجود ندارد. برخی آن را گذار از کشاورزی سنتی دانسته اند و بعضی دیگر آن را فرآیندی می دانند که در طی آن و به تدریج اوضاع اقتصادی و اجتماعی اکثریت کشاورزان یک کشور بهبود می یابد و اصلاح می شود [۹].

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

اهمیت بخش کشاورزی و توسعه آن

از نظر فائو رشد اقتصادی، ضرورت اساسی کاهش فقر محسوب می شود و از طریق سرمایه گذاری به ویژه سرمایه گذاری در بخش کشاورزی ممکن می شود [۲۱]. با توجه به اینکه در بین اولویت های اهداف توسعه هر کشور دستیابی به امنیت غذایی اهمیت ویژه ای دارد [۲۰]. بخش کشاورزی در ایران نیز یکی از مهم ترین بخش های اقتصادی بوده که جایگاه مهمی در اقتصاد کشور به خصوص در مقایسه با کشورهای توسعه یافته دارد [۱۷، ۱۸]. طبق آمارنامه بانک مرکزی بخش کشاورزی حدود بیست و شش درصد تولید ناخالص داخلی و بیست و شش درصد از صادرات غیر نفتی را به خود اختصاص می دهد و علاوه بر محل اشتغال بیست و سه درصد از شاغلان کل کشور، بیش از هشتاد درصد غذای کشور را تأمین می نماید [۱۰]. این بخش به طور مستقیم از طریق تولید بیشتر و صادرات و به صورت غیرمستقیم از راه افزایش تقاضا برای خدمات و کالاهای صنعتی در جوامع روستایی به رشد اقتصادی کمک می کند و فضای امنیت غذایی کشور را بهبود می بخشد [۲۳]. بخش کشاورزی با توجه به این که در روند توسعه پایدار به دلیل تولید بخش مهمی از درآمد ملی و در برداشتن قسمت عمده ای از نیروی کار و سرمایه موجود در اقتصاد، نقش اساسی در جریان رشد و توسعه دارد. رونق و توسعه این بخش موجبات امنیت غذایی کشور که برخوردار از امنیت غذایی و غذای سالم و کافی ابتدایی ترین حق از حقوق هر انسانی است، اما متأسفانه در جهان امروز بسیاری از آن بی بهره اند. با توجه به اینکه بر دامنه این بحران در دهه های پیش رو افزوده خواهد شد توجه به بخش کشاورزی امری بسیار مهم تلقی می شود. قرآن کریم بشر را از چهارده قرن پیش به اهمیت و ارزش منابع در زندگی انسان و از جمله کشاورزی توجه داده است؛ که در دنیای کنونی برای پیشرفت و توسعه هر بخش، نیازمند بررسی و مطالعه و پژوهش های فراوان را می طلبد در این میان یکی از این راهکارها توجه به آیات علمی کتاب آسمانی و بهره مندی از موهبات آن می باشد. چراکه با درک جایگاه این کتاب مقدس و آیات روشن آن و توجه به تفسیرهای آن متوجه اهمیت بیش از پیش آن خواهیم شد. به بیان دیگر کشاورزی که به وسیله آن مواد غذایی جامعه تهیه شود به جهت اهمیتی که دارد، یکی از پسندیده ترین کارهاست و شغل پیامبران الهی می باشد. و به همین سبب در تمام ادیان الهی یک شغل مقدس شناخته شده است و آباد کردن زمین که خواسته خداوند متعال است در اسلام مورد امر قرار گرفته است، علی (علیه السلام) در تفسیر آیه "هو أنشأكم من الأرض و استعمرکم فیها" (سوره هود، آیه ۶۱) فرموده: خداوند به مردم امر کرده است زمین را با کشاورزی آباد سازند تا بدین وسیله خوراکشان را از غلات و حبوبات و میوه ها و سایر روئیدنی ها تأمین کرده و در آسایش زندگی کنند [۳].

تعریف کشاورزی در قرآن

کشاورزی و نباتات حضور چشمگیری در قرآن دارد که حاکی از اهمیت آن ها در محیط نزول این کتاب است. ریشه عربی «ف ل ح» واجد معنای اصلی «دو نیم کردن» یا «شکافتن» است. این واژه در اطلاق به زمین، به معنای «شیار کردن»، «کشتن» یا «شخم زدن» است؛ بنابراین فلاحه، هنر شخم زدن و کاشتن است و در عناوین رساله های عربی قرون وسطی درباره رشته زراعت در معنای کلی «کشاورزی» به کار رفته است. دیگر ریشه هایی که در قرآن به معنای کاشتن به کار رفته می روند، «ز ر ع» و «ح ر ث» هستند که هر دو با هم در آیات ۶۳-۶۴ سوره واقعه به کار رفته اند. فعل «آثار» به معنای «کشتن» در آیه ۹ سوره روم به کار رفته است. عام ترین عبارت برای «گیاه»، نبات است که در آیات ۴۵ سوره کهف و ۱۷ سوره نوح دیده می شود [۲۳].

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

در قرآن بسیاری از اصطلاحات مرتبط با کشاورزی و گیاهان در بافت‌هایی به کار می‌روند که حاکی از قدرت مطلق خداوند است؛ مثلاً کلمه حصید (یونس/۲۴) به معنای «کاه بُن» برای توصیف مزارع سابقاً حاصلخیزی به کار می‌رود که از سوی خدا ویران شده‌اند تا خیالات باطل صاحبان آن‌ها مبنی بر قادر بودن بر آن مزارع، مجازات گردد. در آیات ۶۵ سوره واقعه و ۲۰ سوره حدید، واژه حُطام به معنای «پوشال خشک» به عملی اشاره می‌کند که خداوند می‌تواند بر مزارع اعمال کند که مشابه مثال فوق است. در واقع تولید محصولات کشاورزی دارای دو بعد اصلی و اساسی است، و هرچند با پیشرفت علوم و دانش بشری و فناوری بسیاری از شرایط تولید تسهیل شده است اما باید همواره بعد غیرقابل کنترل آن‌که همواره قدرت آن در دست خداست نیز توجه شود. شاید امروزه مانند قرن‌های پیش بسیاری از عوامل حتی محیطی را با استفاده از نرم‌افزارهای مختلف و دانش و مطالعه بتوان پیش‌بینی کرد اما قدرت مطلق خداوند را هرگز نباید فراموش کرد.

در آیه ۳۲ سوره کهف، دو باغ از تاک‌های انگور ترسیم می‌شود که با نخل‌های خرما احاطه شده‌اند و مابین آن‌ها، مزارع حاصلخیز قرار گرفته است. یکی از اسم‌هایی که به زمین‌های کاشته شده اشاره دارد، کلمه جَنَّة (جمع آن جَنَّات) است (اسراء/۹۱؛ انعام/۹۹ و ۱۴۱). البته این کلمه در کاربردهای پرشمار خود در قرآن، صرفاً برای اشاره به باغ بهشتی به کار رفته نمی‌رود. یکی از نشانه‌های نظام اقتصادی الهی احیای زمین‌های مرده با باغ‌هایی از خرما و انگور بود که از چشمه‌های جاری آبیاری می‌شدند و برای خوراک انسان، میوه (ثَمَر) به بار می‌آوردند. (یس/۵-۳۳). در قرآن به باغ‌های سرسبز (حدائق) نیز اشاره می‌شود (نمل/۶۰؛ عبس/۳۰). چمنزارهای طبیعی (روضه، جمع آن روضات) به‌عنوان پادشاه‌های جهان آخرت ذکر می‌شوند (روم/۱۵؛ شوری/۲۲)، اما مراتع (مرعی) بر روی زمین آفریده می‌شوند تا خوراک گله‌ها را تأمین کنند (اعلیٰ/۴؛ نازعات/۳۱) آیه ۱۳۶ سوره انعام احتمالاً به موضوع ذخیره‌سازی محصولات کشاورزی اشاره دارد. «آیه ۱۳۶ سوره انعام به‌رسم کنار گذاشتن سهمی از دام و دانه تولیدی (حَرث) برای خداوند اشاره می‌کند که شاید اشاره‌ای به ذخیره‌سازی باشد.

زراعت و کشاورزی از امور بسیار مهمی هستند که بشر برای بقای عمر خود، نیازمند به آن‌هاست. در خصوص اهمیت این مقوله، همین بس که در کتاب مقدس قرآن کریم، آیات بسیاری در مورد زراعت و کشاورزی آمده است آیاتی مانند: (سوره: یوسف، آیه: ۴۹)، (سوره: اعراف، آیه: ۵۷)، (سوره: فرقان، آیه: ۴۰)، (سوره: لقمان، آیه: ۳۴)، (سوره: نور، آیه: ۴۳)، (سوره: شوری، آیه: ۲۸)، (سوره: روم، آیه: ۴۸)، (سوره: فصلت، آیه: ۳۹)، (سوره: بقره، آیه: ۲۶۱)، (سوره: واقعه، آیه: ۶۴)، (سوره: نحل، آیه: ۱۱)، (سوره: رعد، آیه: ۴)، (سوره: مائده، آیه: ۱۲)، (سوره: توبه، آیه: ۱۱)، (سوره: بقره، آیه: ۴۳)، (سوره: فصلت، آیه: ۷)، (سوره: مریم، آیه: ۳۱). جز این آیات می‌باشد. که نیازمند تفسیر دقیق و بررسی‌های ریز بینانه مفسران دینی و علمای بزرگ اسلامی را می‌طلبد.

فضیلت کشاورزی و توسعه آن در قرآن

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

آیات مختلف و متعددی مانند: "و هو الذی انزل من السماء ماءً فاخرجنا به نبات کل شیء فاخرجنا منه خضراً نخرج منه حباً متراكباً و من النخل من طلعتها فتوان دانیة و جنات من اعناب و الزيتون و الرمان مشتبهاً و غیر متشابه انظروا إلى ثمره إذا اثمر وینعه ان فی ذلکم لآیات لقوم یؤمنون...؛ و اوست که از آسمان، آبی فرو فرستاد و بدان هرگونه گیاه برآوردیم، و از آن جوانه سبز رویانیدیم و از آن دانه های در هم رسته بیرون آوردیم، و از شکوفه خرما خوشه های دسترس و باغ های انگور و (درختان) زیتون و انار (پدید آوردیم) که همانند و ناهمانند هستند؛ به میوه های آن چون میوه دهد و برسد بنگرید؛ در این برای اهل ایمان، مایه های عبرت است" (انعام، ۹۹). "و هو الذی انشا جنات معروشات و غیر معروشات و النخل و الزرع مختلفاً أکله و الزيتون و الرمان متشابهاً و غیر متشابه کلوا من ثمره إذا اثمر و اتوا حقه یوم حصاده و لا تسرفوا انه لا یحب المرفین...، و او کسی است که باغ های (دارای درختان) داربست دار و بدون داربست پدید آورده است و نیز درخت خرما و زراعتی که میوه های آن گوناگون است، و درخت زیتون و انار که همانند و ناهمانندند، از میوه آن چون میوه برآورد بخورید و روز چیدنش حق (بینوایان از) آن را بپردازید، ولی اسراف نکنید که او اسراف کاران را دوست ندارد" (انعام ۱۴۱). و همچنین "الم تر سن ادله منزل من اسماء ماء فسلکه ینابیع فی الارض ثم یرج به زرعاً مختلفاً الوانه ثم یریح فتراه مصفراً ثم یجعل حطاماً ان فی ذلک لذکرى لأولی الالباب...؛" آیا ننگریسته ای که خداوند از آسمان آبی فرو فرستاد و آن را در (مخزن) چشمه ساران در دل زمین راه داد، سپس بدان کشت گوناگون برمی آورد، سپس (آن کشت) می خشکد و آن را زرد می بینی، سپس آن را خرد و خوار می کند؛ در این امر برای خردمندان یادآوری است (الزمر ۲۱). "و نزلنا من السماء ماءً مبارکاً فانبتنا به جنات و حب الحصید...؛" و از آسمان آبی پر برکت فرو فرستادیم، آنگاه بدان بوستان ها و دانه درودنی رویانده ایم (ق ۹). "اولم یروا انا نسوق الماء إلى الارض الجزر فنخرج به زرعاً تاکل منه انعامهم و انفسهم افلا یبصرون...؛" آیا نیندیشیده اند که ما آب (ابراهی بارانی) را به سوی سرزمین سترون می رانیم و بدان کشتزاری برمی آوریم که چارپایانشان و خودشان از آن می خورند، آیا (به چشم بصیرت) نمی نگرند؟ (سجده ۲۷). "و آیه لهم الارض المیتة احییناها و اخرجنا منها حباً فممنه یاکلون" و زمین پژمرده (بایر) مایه عبرتی است برای آنان که زنده اش گردانیدیم و از آن دانه ها برآوردیم که از آن می خورند (یس ۳۳). "ینبت لکم به الزرع و الزيتون و النخیل و الاعناب و من کل الثمرات ان فی ذلک لآیات لقوم یتفکرون" با آن برای شما زراعت و زیتون و خرما و انگور و از هرگونه محصولات (دیگر) می رویاند؛ بی گمان در این برای اندیشه وران مایه عبرتی هست (نحل ۱۱). "و فی الارض قطع متجاورات و جنات من اعناب و زرع و نخیل صنوان و غیر صنوان یسقی بماء واحد و نفضل بعضها علی بعض فی الاکل ان فی ذلک لآیات لقوم یعقلون" و در زمین کرت هایی است نزدیک به هم و باغ هایی از (درختان) انگور و کشت ها (ی گوناگون) و خرما، همانند و ناهمانند، که همه به یک آب آبیاری می شوند و میوه های بعضی را از بعضی دیگر برتر ساخته ایم، بی گمان در این برای خردورزان مایه های عبرت است. (عد ۴). در قرآن آمده است که به فضیلت کشاورزی می پردازد.

نتیجه گیری

پیشرفت و توسعه پایدار هر کشوری نیازمند بررسی ها و مطالعات گسترده در تمامی حوزه های آن جامعه را می طلبد. یکی از بخش های توسعه ای هر کشور به ویژه کشورهای جهان سوم و در حال توسعه مانند ایران توجه به بخش کشاورزی است. بخش کشاورزی کشور ما متأسفانه مظلوم واقع گشته و توجه ویژه ای بدان نمی شود. چراکه با روشنگری و توجه به این بخش که حقیقتاً

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

از بخش های مهم و حیاتی است که توسعه روزافزون آن سبب پایداری و محرک مهمی در توسعه کشور خواهد بود. علاوه بر آن توجه به بخش کشاورزی از دیدگاه دینی، اسلامی و از منظر قرآن کریم روشنگر قدرت لم یزل خداوندی است. نشانه های متعدد و فراوانی در قرآن کریم برای توسعه و آبادانی جهان وجود دارد. با پیشرفت علوم طبیعی و برقرار شدن تمدن صنعتی، عمران و آبادی زمین به سرعت گسترش یافته و چهره کره خاکی، به کلی دگرگون شده است، ولی قدیمی ترین وسیله عمران زمین که همچنان پایدار مانده و هرگز از میان نمی رود، کشاورزی و درختکاری است. چه، مزارع و باغ ها وسیله ی تأمین غذای مردم و حافظ حیات آنان است و در آیین اسلام این دو کار، بسیار مهم تلقی شده و از اولیای دین درباره آنها روایات بسیاری شده است [۴]. همین طور که از معانی و تفسیر آیات و بررسی منابع روشن است، این است که کشاورزی از نعمت های بزرگ خداوندی است که از سر لطف مهربانی در اختیار بشر قرار داده شده است. از آیات قرآن و روایات، افزون بر فضیلت کشاورزی به دست می آید که منابع طبیعی به عنوان بستری برای کشاورزی از نعمت های بزرگ الهی است. آب، خاک، بارش باران و رویش گیاهان رابطه ای بسیار پیچیده و دقیق دارند که تأمل در آنها می تواند آدمیان را به قدرت، علم و حکمت الهی رهنمون سازد.

قرآن از نظر علوم روز و اکتشافات علمی، دربردارنده مسائلی از علوم طبیعی است که منطبق با قواعد علمی امروز می باشد شاید بیشتر افراد قرآن را یک کتاب که حاوی یک سری آیات بوده که فقط وسیله ای برای ارتباط با خدا است می داند اما چه بسیار مفاهیم علمی که در این کتاب آمده و چه رهنمودهای ارزنده ای که پیش روی ما قرار داده است. و توجه به قرآن کریم به عنوان یک منبع جهانی کارآمد می تواند مشکلات عدیده کشاورزی پایدار را کاهش دهد. به عنوان مثال مطابق نص صریح آیات الهی با انتخاب صحیح محل کشت، انتخاب گونه های مقاوم یا متحمل به خشکی (زیتون، انجیر، انگور و میوه های خشک) و استفاده بهینه از آب باران، می توان در مکان های شیب دار کم بازده اقدام به کشت باغ به صورت دیم نمود.

در کنار اهمیت بیش از پیش آن و توجه به رونق کشاورزی در قرآن کریم باید به یاد داشته باشیم که هرگز نباید با تولید بیشتر و افزایش عملکرد و همچنین پس از رسیدن به توسعه پایدار مغرور گشته و مانند قوم "نمود"، "فرعون و پیروانش" که در قرآن کریم به آن اشاره شده است، نیز توجه کنیم و به یاد داشته باشیم که این دسته از آیات در حقیقت هشدار به همه انسانهاست

قرآن کریم آخرین کتاب آسمانی و معجزه جاودان خاتم النبیین دربردارنده هر خرد و کلانی است و همواره فانوس نجات جویندگان حقیقت و مشعل هدایت پویندگان صراط مستقیم بوده است. اگرچه تمدن اسلامی در قرون سوم تا نهم هجری به مدد این نور الهی از رشد و بالندگی خاص برخوردار شد اما متأسفانه به علت افساد طاغوت های زمانه رو به افول نهاد. لذا پیشنهاد می شود با بررسی تاریخی و مقایسه ای دوره های زمانی مختلف درگذشته جایگاه والای این کتاب آسمانی بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته و با فرهنگ سازی لزوم توجه به آن موجبات بهره مندی از آن فراهم گردد.

در آیه ۱۲ از سوره نوح خداوند یکی از پادشاه های ایمان آوردن به خدا را متنع و باغ های سرسبز و نهرهای جاری " ... شمردن از توسعه کشاورزی ذکر می کند" در اختیار آن قرار دهد. و لذا پیشنهاد می گردد با ذکر و تفسیر آیاتی مانند آیه فوق تلاش شود جامعه اسلامی سبب توسعه آرمان های الهی گشته و به دنبال آن موجبات موهبت و الطاف بیشتر خداوندی را فراهم کنیم. به بیانی دیگر توسعه اقتصادی و افزایش توان تولید به ویژه در بخش کشاورزی و توسعه آن نشانگر و پیشرفت یک جامعه خواهد بود. اما

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

چنین جامعه‌ای در صورتی رستگار می‌شود که تسلیم حق بوده و برنامه الهی که گردن نهاده در غیر این صورت _ و جاءتهم رسلهم بالبینات _ توسط پیامبرانش آمده را دچار خشم الهی خواهند شد. خلاصه این که توسعه مادی و اقتصادی و توسعه فرهنگ دینی در یک جامعه توحیدی به منزله دو بال پروازند که هر یک مکمل دیگری می‌باشد.

منابع

۱. الهامی، داود، (۱۳۷۵)، اهمیت کشاورزی در اسلام، فلسفه و کلام، درس‌هایی از مکتب اسلام، سال ۳۶، شماره ۷، ص ۷-۱۰-۱۹،
۲. تودارو، مایکل، (۱۳۷۸)، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه: فرجادی، غلامعلی، انتشارات تهران، چاپ هشتم، ۱۲ جلد اول.
۳. حر حاملی، محمد بن حسن، (۱۴۱۴)، تفصیلُ وسائلِ الشَّیْبَعِ إِلَى تَحْصِیلِ مَسَائِلِ الشَّرِیْعَةِ، انتشارات آل البيت لإحياء التراث، قم، مکتبه الاسلامیه، ج ۱۳، ص ۱۹۵،
۴. حیدرنداقی، علی محمد، (۱۳۹۰)، جهاد اقتصادی، انتشارات نراقی، قم.
۵. خدادوست، داوود، (۱۳۸۵)، راهبردهای قران مجید در علوم کشاورزی، انتشارات نقش گستران بهار.
۶. درودی، سودابه، (۱۳۹۰)، فضیلت کشاورزی و شگفتی‌های آن از منظر قرآن و حدیث، انتشارات نقش گستران بهار.
۷. رزاقی، علی، (۱۳۸۸)، امنیت غذایی از دیدگاه قرآن کریم، فصلنامه اخلاق پزشکی، سال سوم، شماره نهم، پاییز ۱۳۸۸، ص ۱۷۲،
۸. رضایی هفتادار، حسن، همتیان مهدی، (۱۳۹۱)، بررسی مقاله کشاورزی در قرآن دیوید وینز، مجله علوم قران و حدیث، قران و علم، شماره یازده، ص ۱۶۱-۱۸۰
۹. زمانی پور، اسدالله، (۱۳۸۷)، ترویج کشاورزی در فرآیند توسعه، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ سوم، جلد اول.
۱۰. سایت بانک مرکزی ایران به نشانی www.cbi.ir.
۱۱. شیخ حر عاملی، وسایل الشیعه، ۱۳۹۷ ق، طهران، ج ۱۳، ص ۱۹۴.
۱۲. صبحانی تبریزی، (۱۳۵۳)، ۲۱ جعفر؛ مبانی حکومت اسلامی؛ موضوع اسلام و سیاست، ولایت فقیه،
۱۳. فریدونی، زهرا، آل رسول، سوسن، بررسی نقش گیاهان در زندگی معنوی انسان از دیدگاه قرآن، کنفرانس منطقه‌ای سلامت پژوهی در قران کریم، دانشگاه علوم پزشکی یاسوج، سال ۱۳۸۹، ص ۴۷۶،
۱۴. قرآن کریم.
۱۵. مجلسی، (۱۴۰۳ ق)، بحارالانوار، بیروت، دارالحیاه تراث العربی، ج ۳، ص ۸۷،

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

۱۶ محمدی ری شهری، (۱۴۲۲)، گزیده میزان الحکمه، ترجمه: رضا شیخی، قم، دارالحدیث، ص. ۳۳۶.

۱۷. ورمزیاری، حجت، ایرج، صالح، مسلم زاده، حجت، (۱۳۸۹)، تحلیل پتانسیل سرمایه گذاری در بخش کشاورزی با تأکید بر برنامه چهارم توسعه اقتصادی-اجتماعی-فرهنگی، ص: ۲. بازیابی از سایت www.agri-peri.ir.

۱۸. Audinet, J. & Haralambous, S. (2005). Achieving the Millennium Development Goals: Rural Investment and Enabling Policy. PANEL DISCUSSION PAPER. IFAD GOVERNING COUNCIL – Twenty-Eighth Session. Pp5-18.

۱۹. Chrispeels, M.J. ; Sadava, D.E. (1994). «Farming Systems: Development, Productivity, and Sustainability». pp. 775-7 in Plants, Genes, and Agriculture. Jones and Bartlett, Boston, MA.

۲۰. del Ninno, C. and Dorosh, P. A. and Kalanidhi, S. (2007). Food aid, domestic policy and food security: Contrasting experiences from South Asia and sub-Saharan Africa, Food Policy 32, p 413-435.

۲۱. FAO.(2010). "Spurring Economic Growth through Agricultural, Investment. www.fao.org.

۲۲. Hosseini, S. S. Pakravan, M. R. Gilanpour, O. and Atghayi, M. (2011). Investigating the Effects of Protection Policy on Agriculture Sector TFP, Agricultural Economics and Development, 25 (4), 507-516. In Farsi.

۲۳. Waines, David , (2001)«Agriculture and Vegetation», Encyclopaedia of The Quran, Leiden, Brill.